

վար իյնամ»։ Այդպիսիք են ատոնք . աւարառութիւն, հրդեհ, սպանութիւն, ամենայն գէշութիւն ըրեր են . բայց և այնպէս կտրիճ են։ Միայն մէկ մասամբ արիասիրտ են։ Հիմա մեռնելով կը ժրպտին։ Վիրաւոր մը ուրիշ ընկերոջ մը հետ գինի խմելով անկէ իր վէրքին վըրայ ալ կը լեցնէ, խմելն աղէկ է, «ըսելով»։ Եւ սակայն ահա, գուցէ ժամէ մը զինուորները կատաղութենէ մոլեգնած նոյն այդ գերեզմանոցներուն մէջ պիտոր յարձըկին, և այն ատեն, զարհուրելի բան, սլաքի կռիւը պիտոր սկսի մարդ մարդու դէմ, և այն գերեզմանաց մէջ տեղուանք, այն բլրոց ետևի դարանակալութիւններով, այն մահարձանաց ետևի փախուստներով, և բոլոր այն սրբապիղծ և ահաւոր հետեանքներով, որ գերեզմանոցի մը մէջ զիպած կռուի մը սգալի մտածութիւնը մարդուս կ'ազդէ։

Կը շարունակուի։

ՅՈՒՅԱԿ

ԳԻՏՈՒԹԵԱՆՑ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏԻՅ ՅԻՏԱԼԻԱ

ՎԵՅԵՐՈՐԴ ԴԱՐԷ ՄԻՆՉԵՒ Ի ՄԵՐ ԺԱՄԱՆԱԿՍ

(Տես երես 46։)

Եթէ այս յեղանակիս մէջ մեծ պարծանք կըրնանք ներկայացնել այն երեք իտալական դպրութեան հանճարները, և անոնց հետ զճիողդոյ և փլորենտեան առաջին դպրոցին ճարտարները, պէտք է ալ խոստովանինք՝ որ յետագային մէջ թուլութիւն և կամ կարութիւն մը կ'երևի ընդհանուր զարգացման . որ ոչ թէ ժեղարուն սկսաւ, ինչպէս շատերն կ'ըսեն, այլ բեղրարգայի և Պոգգաչիոյ մահուանէն ետև (1375), բայց բարեբաղդութեամբ՝ յաջորդ դարուն կէսին վերջացաւ այս թուլութիւնս . և միւս կիսուն սկիզբէն կը տեսնենք որ մտաւոր մշակութիւնն նո-

րէն սկսաւ իր պանծալի և յառաջախաղաց զարգացումը։ Շատ ալ հարկաւոր էր այսպիսի վերանորոգում մը, որովհետև ամեն բան, ինչուան քաղաքական ալ նուաստացեր էին։ Այն միջոցին դպրութեանց, իմաստասիրութեան և աստուածաբանութեան մէջ քիչ մը անուն հանողքն են, Բակոքուս (1390), Սագգեդի (1400), և Յովհանն Ֆիորենցացի Նորավէպ գրիչը, Պալտոյ իրաւագէտ, ֆիլիպսոս Վիլլանի (1404) և Լեոնարո Պրոնկոյ յԱրեցցոյ (1444) պատմիչը . Ս. Վինչենցոյ փերրերոյ և Ս. Բեռնարդին Սենացի եկեղեցական գրիչը։

Իսկ (ժե) դարուն կիսէն ետև զարգացումն հետզհետէ կը յառաջէ փառօք . և կը ներկայանան Լորենցոյ Վալլա, ընտիր լատինաբան և յունաբան (1457), Պրաչիոլիի պատմիչ և տպագրիչ հին մատենից (1459), Գուզանոյ կարդինալն (1464), Ենէաս Քիզզուրմինի հանճարեղ և արգասաւոր գրիչ, որ յետոյ Պապ եղաւ և անուանեցաւ Պիոս Բ (1464), Լեոն Ալպերդի (1471), արուեստագէտ և մեր առաջին գրիչն արուեստից վրայօք . փրանկ Ֆիլիպոյ պատմիչ և բազմագիր (1481), Լուդ. Բուշի հեղինակ Մորկանդէ քերդուածոյ (1486), Լորենցոյ Մետիչի (1492), և իր բարեկամքն Բիզոյ Միրանդոլացի և Անձելոյ Բուիցիալոն, որք մեռան յետ 1494 տարւոյ։ Երթալով այս երեք արուեստն աւելի քան զաւելի զարգացան, և շատ արուեստագիտաց մէջ նշանաւորագոյն եղան Մալոյէնեօ (1430), (Ղուկաս) Լուգա տելլա Բոպպիա (1438), Մագաչիոյ (1443), ֆիլիպպոս Պրոնկոնկուսի՝ Ֆիորենցայի ծաղկանց Ս. Մարիամու գմբէթը կանգնողն (1444), Միքելոնցի (1450), Լորենցոյ Կիպերդի (1455), քանդակողն Ֆիորենցայի Մկրտարանին դռները, զորս Միքէլ-Անճելոյ Արքայութեան դռներ կ'անուանէր . ֆիլիպ Լիքքի կրօնաւորն (1469), Կիրլանտայոյ (1493). գրեթէ ամենքն ալ 'ի Դոսկանայ՝ ուր որ այս երեք արուեստքս շատ զարգա-

ցեր և յաճախեր էին: Այս երկիրս ի-
րաւամբք կըրնայ պարծիլ թէ իտալա-
կան գեղարուեստից և թէ դպրութեանց
խանձարուք ըլլալու, յորոց բոլոր ար-
դի և քրիստոնեայ հրահանգք ծագե-
ցան: Այս միջոցիս ծաղկեցաւ յիտալիա
նաև տպագրութիւնն՝ զոր օտարէն ընդ-
ունելով սեփականեցին իտալացիք: Ի-
րենց մեծ գործունէութեամբը՝ որ և է
զարգացումն ետև չէին ձգեր, և չէին
ամաչեր կամ դանդաղեր օտարաց գիւ-
տերն ալ իրենց օգտակար ընելու, չհե-
տևելով յայսմ իրենցմէ առջի դարուց
մատենագրաց: Առաջին տպագրիժքն ե-
ղան խաղի թուղթք, պատկերք Սրբոց,
և ժԴ դարէն սկսեալ՝ տախտակի վրայ
փորուած արձանագրութիւնք. իսկ մե-
տադէ և շարժական տառերով առաջին
տպագրեալ գիրքն եղաւ յամին 1455
'ի Մայնցա, 'ի գործատան Շէֆֆերի,
'ի ձեռն կուղղեմպէրկի, և ծախիւք
Ֆուսգի:

Գերմանացիք մատուցին տպագրու-
թիւնը յիտալիա. տաան տարի միայն
գիւտէն ետև (1465) Սուանհէյմ և Բա-
նարց մտուցին 'ի Սուպիագոյ, երկու
տարի ետև (1467) 'ի Հոմ, յետոյ 'ի
վենետիկ (1469) 'ի ձեռն Յովհ. Սբի-
րայ, և հետզհետէ ուրիշ քաղաքներ.
'ի Ֆուլինիոյ սկսան տպագրել յամի
1470, յորդորանօք Եմիլիաւոյ (degli)
Ուրսինի. 'ի Բիներոլ՝ նոյն տարին՝ ջա-
նիւք Բարդոդիմեայ Ռուպէիս. և յա-
ջորդ 1471-2 տարիները՝ 'ի Պոլոնիայ
Ֆերրարա, Միլան, Ֆիորենցա, Նաբոլի,
Բաւիա, Դրեվիզ, և այլն: Եթէ չեն ձանձ-
րանար ընթերցողք, անուանց յիշա-
տակօք որովք կըրնան բաղդատութիւն-
ներ ընել, աւելցընենք ուրիշ շարք մ'ալ
անուանց, որ թերևս աւելի արդիւնա-
ւոր ըլլայ, և ցուցընէ նմանողութիւն
մը հռոմէական հասարակապետութե-
ն և իտալիոյ հասարակութեանց վերջին
տարիներուն. այս ժամանակիս մէջ
ընծայուեցան այնքան լոյսք, այնքան
նշանաւոր անձինք որ յետագայ դարը
լուսաւորեցին: Այսպիսիք են Պրամասև-
դէ (1444), Պետ. Բերոշիացի (1446),

Ալտոյ Մանուցիոյ (1447), Լեոնար-
տոյ տա վինչի (1452), Սաննաճճա-
րոյ (1458), Բարտոլոմայ Գապիլիոնէ
(1468), Մագգիաւելլի (1469), Ֆրա-
Պարբոլումէոյ (1469), Արիստոյ (1473)
Միքէլ-Անձելոյ (1474), Ճիորձիոնէ
(1477), Դիցիասկոյ (1477), Կոշիւ-
չիարտինի (1482), Ռափայէլ (1483):
Այս զանազան հանճարով և ամենքն
ալ տաղանդաւոր անձինք՝ իրենց պաշտ-
պան ունեցան Պապերը և Սֆորցա տոհ-
մը, և ուրիշ իտալացի իշխաններ, մա-
նաւանդ Լորենցոյ Մեդիչի, որ գերա-
զանցեց ամեն ուսմանց պաշտպանող
և ծաւալողները. որովհետև սա բաւա-
կան չէր սեպեր իրմէ առջի Սգալի-
ճէրներուն կամ իրմէ վերջի իշխանաց
պէս, գրագիտաց և արուեստագիտաց՝
բնակութիւն, կերակուր և զգեստ տալ.
այլ ինքնին սիրող և հմուտ ըլլալով գի-
տութեանց և արուեստից, անոնց խոր-
հուրդ ալ կու տար, կ'օգնէր, և ամեն
բանէ վեր՝ առիթ կու տար իրենց հան-
ճարը ցուցընելու և նշանաւոր երևնա-
լու թէ 'ի դպրութեան և թէ յարուես-
տըս: Հասարակաց վկայութիւնն է թէ
այսքան նշանաւոր մարդկամբք հարուստ
ժե դարն՝ մտաւոր զարգացմամբ գերա-
զանցեց քան զանցեալս և զյետագայս:

Բայց կայ ասոնց մէջ անմոռանալի
անուն մը, որ այս դարուս կը պատշա-
ճի, և թերևս քան զամենն գերազոյն
է, սա ինքն է ֆրիստաւիոր Գոլումպոյ:
Տանդէի և Մարկոս Պօղոսի դարէն ետև
ճանապարհորդութեանց փոյթ չէր տա-
րուած. Պապերն եկեղեցւոյ հերձուա-
ծով զբաղեալ էին, վենետիկեցիք՝ ի-
տալիոյ ցամաք երկիրը նուաճելով, ձե-
նովացիք Միլանցոց հետ կռուելով. Բոր-
դոպալցիք՝ ամեն տեսակ գիւտից առաջ-
նութիւն յափշտակեր էին մեզմէ. իրենք
հնարեր էին աստեղացոյցը (Ըստուռ-
լապ), որ թէ և անկատար գործիք մ'էր՝
այլ կը ցուցընէր աստեղաց շարժմուն-
քը. ասով կըրցան իրենք եզերագնաց
նաւարկութիւնը թողուլ և 'ի միջածո-
վու նաւարկել: Արքայորդին Հենրիկ
(1394-1460) մտածեց Ափրիկէի չորս

դին նաւարկութեամբ շրջապատել, այլ չկատարեց խորհուրդը, բայց այնչափ միայն ըրաւ՝ որ պատճառ եղաւ քիչ քիչ արևմտեան ամուսնաբան ճանչնալու։ Այս ճամբուն հետեւեցան Բորգոգալցիք իրմէ վերջը. յամին 1471 անցան զհաւարակածը. յամին 1486 Տիւղ գտաւ զՀրուանդանն Յուսոյ զոր Գլուխ Մարտկաց անուանեց, այլ չանցաւ անկէց. քիչ մ'ետեւ վաւարոյ կաւաւ անցաւ և անուանեց Գլ. Բարի-շուշոյ. այս գիւտս յառաջեց քան զԳիւղմալոյ՝ որ ծնաւ 'ի Գենուա յամի 1436. ուսմունքն ըրաւ 'ի Բաւիա, և նաւարկեց թէ իր հայրենեաց համար, թէ անոր տիրող փրանկաց և օգնողաց, յամին 1459. Ափրիկէի գիւտից ժամանակ եկաւ 'ի Լիսպոնա (1470), ուր կին առաւ զՓիլիպպա՝ գուստր Բալեարցիոյ բաղդախնդիր իտալացւոյն, որ Հենրիկի հետ նաւարկեր էր 'ի գիւտ Ափրիկիոյ։ Ասկէ վառեցաւ 'ի սէր գիւտից. երկար ժամանակ նաւարկեց և բնակեցաւ Ս. Նաւահանգիստ ըստած նոր զաղթականութեան մէջ. յետոյ քննութեանց պարապելով թղթակցութիւն ըրաւ այն տեսնուան նշանաւոր Դուգալնիի Ֆիլիքսեայի աշխարհագրին հետ (1482)։ Կարծուի թէ Ֆիլա Մաշրոյ վենետիկացւոյ շինած աշխարհացոյցն ալ տեսեր էր. թէ ասոր աշխարհացոյցէն, Մարկոս Պողոսի ճանապարհորդութիւններէն և թէ իրեն քննութիւններէն և երկրիս գնտաձեւութենէն, և ինչուան Ս. Գրոց խօսքերէն, հետեցուց ստուգապէս, որ եթէ երկար նաւարկուի դէպ յարեմուտըս՝ պէտք է որ գտնուին Անտիլլաւն կղզիք, զոր յիշեր էր Արիստոտէլ. յետոյ կըրնայ հասնուիլ Մարկոս-Պողոսի յիշած Գաղայոյ երկրին. և բոլորովին այս բանիս ետեւ եղաւ. զոր 1404էն սկսած էր կ'ըսեն մտածել։ Մեծագործ ոգւոյ տէր՝ կը փափագէր նաեւ մեծ բանակ մը գումարել և Ս. Երկիրը նուաճել յիշխանութիւն քրիստոնէից։ Առաջին նաւարկութեամբ մը գնաց 'ի Թուլէ կղզի, որ կարծուի իսլանտա։ Բայց երբ իր առաջարկութիւնը յայտնեց Բ Յով-

հաննու՝ Բորգոգալի թագաւորին՝ ընդունելի չեղաւ. անոր համար ինքն ալ գնաց անկէ (1484)։ Կ'ըսեն թէ նոյն բանը առաջարկեց նաեւ հայրենեաց 'ի Գենուա (1485) և յետոյ 'ի վենետիկ, և նոյնպէս ընդունելի չեղաւ։ Ստոյգն այս է որ յամի 1486 գնաց 'ի Սպանիա, Անտալուսիոյ փոքրիկ Բալոս նաւահանգիստը ելլելով, որոյ մետիկ Ռոպիտա վանքը գնաց. ուր իբրեւ մուրացիկ մ'ընդունուեցաւ, և պաշտպանութիւն գրտաւ Արակոնի և Կաստիլայ Ֆերտինանտ և Իզապելլա թագաւորէն և թագուհւոյն, որք նոր աւարտեր էին Մօրկաց դէմ եօթնամեայ պատերազմը։ Սալամանկայի համալսարանը խաւրեցին զինքը՝ որ քննեն առաջարկութիւնը. այլ քննողքն արհամարհեցին զայն, և վեց տարի իր պաշտպանութիւնն ալ կորոյս. վերջապէս Կրանադայի առժամ (2 յանուարի, 1492) մեծ յաղթանակ և ուրախութիւնը պատեհ առնելով՝ համոզեց թագուհին իզապելլա, և նոյն տարւոյն օգոստոսի 3ին խարխիսը վերուց 'ի Բալոսէ, և երեք գարաւելա ըստած նաւերով նաւարկեց 69 օր. և հոկտեմբերի 12ին հասաւ 'ի Ս. Փրկիչ (Սան Սալվատոր) կղզի. յետոյ 'ի Գուպա և 'ի Ս. Դոմինիկոս, ուսկից դարձաւ 'ի Սպանիա (1493)։ Այն գտուած երկիրներն անուանեցան Նոր Հնդկաստան, ինքն ալ անոնց փոխարքայ աւանուանեցաւ. և երկու ճամբորդութիւն ալ ըրաւ ետքէն 'ի 1498, և գտաւ երեք կղզի ալ և ցամաք երկրին հիւսիսային եզերքը։ Բայց ասկէ ետեւ ամբաստանուելով՝ զրկուեցաւ իշխանութենէն, և նաեւ շղթայակապ բանտեցաւ 'ի Սպանիա, մատնութեամբ նախանձոտ Պովատիլայ, յետ քանի մը տարի բանտարկութեան, յամին 1502 նոր և վերջին նաւարկութիւն մ'ալ ըրաւ նոյն կողմերը. և նորէն դառնալով 'ի Սպանիա յամի 1506, քիչ ատենէն մեռաւ։ Այսպէս այս իտալացին՝ որուն քաջասրբութիւն, զգօն յարատեւութիւնն, բարեսրտութիւնն իր ամեն գործոց մէջ կը յայտնուին, և որովք գերազանցեց

քան զամենքը, Սպանիոյ և Նոր աշխարհին նուիրեց այն եռանդուն գործունէութիւնը, որուն այնչափ կարօտ էր իր հայրենիքն: Եւ այսպէս այն տարին՝ որ իտալիոյ համար դժնդակ եղաւ, մահուամբ լորենցոյ Մետիչեայ, Սպանիոյ և քրիստոնէից բարեբաղդ եղաւ հալածմամբ Մօրկայոյ յարեմտեան Եւրոպիոյ և աշխարհակալութիւն արեւմտեան կիսագնտին: Ասով իտալիոյ առաջնութիւնը ջնջուեցան, և հաստատուեցան նախ Սպանիոյ առաջնութիւն, յետոյ Փրանկաց և Անգղիոյ:

Գ. — Յեղափոխական (1499-1559):

ԺԶ դարը կը սկսանինք քաղաքագիտական գրչով մը, որ և քաղաքավարչութեան մէջ ապրեցաւ. Մագգիալիչի: Սեփական ձիրք մ'ունէր վարչութեան. գիտնական՝ առանց շատ հմուտ ըլլալու. 29 տարուան (1499) անուանեցաւ ատենադպիր Ֆիօրենցայի հասարակապետութեան Սոտերինի իշխանապետին ատեն. 14 տարուան միջոց 23 անգամ պատգամաւոր զրկուեցաւ՝ փռանկաց թագաւորին, կայսեր, Պապին, վալենդինի դքսին և ուրիշ քանի մը կամակոր քաղաքավարչաց: Իր զբոսած տեղեկագրերն համառօտ, պարզ, միանգամայն և վայելուչ, իրենց իմաստին նայելով՝ կըրնան կարծեցընել թէ ինքն անտարբեր էր իշխանաց բնաւորութեան վրայօք. սակայն չեմք հաւանիր ասոր: Երբ 1512ին Մետիչեանը նորէն մտան 'ի Ֆիօրենցա, իրենց իշխանութիւնն ապրահովելու համար՝ հասարակապետութեան մէջ գտուող ամեն ազնուականները և մեծերը ջնջել ջանացին. Մագգիալիչի ալ չէր կըրնար ազատիլ անոնց ձեռքէն. ամբաստանուելով իրրե գաւակից ընդդէմ նոցա՝ մերժուեցաւ իր պաշտօնէն, և բանտիւ ու տանջանօք փոխարէն ընդունեցաւ իր հայրենեաց համար ըրած ծառայութեանցը: Լեոն Ժ Պապին միջնորդութեամբ ազատելով վրէժխնդիր չեղաւ, կամ գոնէ ճանգէի պէս ատելութիւն

չիցըցուց իր հալածողաց դէմ. ընդհակառակն ուղեց նորէն առնուլ պաշտօնը. այլ չյաջողելով՝ քաղաքագիտական գրութեամբ մը գրեց, և առանց հրատարակելու ընծայեց Մետիչեաց: Այս է իշխանն ըստած գիրքն. յորում կը ցուցընէ թէ Բեթուիոսի խօսքերն մեծ նպատակ մ'ունէին, այն է՝ ազատել զիտալիա 'ի Բարբարոսաց. այլ հնարքներն են այն ատենուան իշխանաց, Ժողովրդեան և քաղաքագիտաց խորամանկ, նենդաւոր, բուռն, վրէժխնդիր և անգութ կերպերը, որոց համար մեծ վէճեր եղած են հեղինակին դիտաւորութեան վրայօք: Երկու դիտմունք ունէր կ'ըսեն. մէկ մը՝ հաճոյանալու հասարակապետութիւնը կործանող Մետիչեաց. մէկ մ'ալ ազգային վսեմական նպատակ մը, անկախութեւ և միաւորութեան իտալացուց. սակայն վերոյիշեալ հանգամանօք ապականեալ էր առաջարկութիւն. մեղի կ'երևի թէ միայն այս ետքինն էր իր նպատակն: Վերջապէս զգուցելով 'ի Մետիչեաց՝ գրեց իր ճառերը Տիտոս Լիւիոսի վրայօք, Ֆիօրենցայի Պատմութիւնը, և Յաղագս Պատերազմական արուեստին: Այս ամեն գրութեանց մէջ մեր հին արձակաբանից մէկ հատիկն է որ գրած ըլլայ ամենին յստակ և պարզ ոճով, վայելուչ և բնական և առանց հետեակաբանութեան: Անգամ մ'ալ մտաւ Մետիչեաց գործակալութեան անոնց ինկնալէն քիչ առաջ (1527). իսկ իր վերջի ատեններն առանձնութեամբ և վշտով անցան: Սան Գալիանոյ գեղը քաշուած, օրուան մեծ մասը անտառաց փայտահատից հետ կ'անցընէր, կամ իր հիւրընկալին հետ նարտ խաղալով: Մետիչեաց հալածուելէն քիչ օր ետեւ, (1527, յունիսի 22) վախճանեցաւ տրամութեամբ, իտալական անկախութիւնն ալ իրեն հետ: Մագգիալիչեայ վարքն առանց կողմնասիրութեան գրուելով՝ կարծեմք որ ամենէն օգտակար գործն կըրնայ ըլլալ մեր ազգին քաղաքագիտութեան համար, և փափագիմք որ շուտով կատարուի այս գործս:

Այս ատեններու ամենէն խորա-
մանկ քաղաքագիտաց մէկն եղաւ Փը-
րանկ. Կուչիչիարտինի (1482). Նախ
Սոտերինեայ ատեն հասարակապետու-
թեան ծառայեց, յետոյ Մետիչեայ, ու
րոց միշտ հաւատարիմ եղաւ. և այս իր
ամենէն պզտի յանցանքն կըրնայ ը-
սուիլ: Չ Աղէքսանդրի բռնութեամբ հա-
լածուելոց դէմ ցուցած կերպն՝ շատ
ցած և անհեղեղ եղաւ. անոր մեռնելէն
ետե ինքն եղաւ առաջին որ իշխանու-
թիւնը յանձնեց Կողմայ դըքսի, զոր՝
դեռահասակ ըլլալով՝ կարծէր թէ ու-
ղածին պէս պիտի կառավարէ. բայց
երբ տեսաւ որ ան իրեն մօտիկ չընէր,
Կուչիչիարտինի իր ամեն խորամանկու-
թեամբ և փորձովն ալ անկարող ըլլա-
լով, փառասիրութիւնը թողուց, քա-
չուեցաւ դիւղակ մը, և հոն գրեց իր
ժամանակին պատմութիւնը: Զրուցուած-
քին ծանր կերպն, խոհական և ազա-
տական խրատքն՝ մեծ յարգ տուած են
գործոյն, և հեղինակը՝ իտալացւոց ա-
ռաջին պատմիչ ցուցած: Այսու ամե-
նայնիւ անգոսնելի է՝ թէ քաղաքական
առաքինութիւն չունենալուն համար,
թէ իր անխտրութեան համար չարի և
բարւոյ. ոճոյն ալ ճապաղ և չփոթ ըլ-
լալուն՝ պէտք է յետադասել զսա քան
զՄագգիալեի. միայն այս ալ պէտք
չէ մոռնալ՝ որ իր գրածները դեռ նորէն
ձեռքէ անցուցած չէր՝ երբ մեռաւ (27
մայ. 1540), որով չկարցաւ աւելի սեղմ
և յստակ ընծայել:

Ասոնցմէ զատ Ֆիորենցայի պատմա-
գիրքը, Նարտի (1476-1540), Ներլի
(1485-1556), Սենեի (1492-1558),
Վարգի (1502-1565), այնչափ նշանա-
ւորք չեն, բայց աւելի առաքինի և ազ-
նուխոհ համարուին, մանաւանդ Վար-
գի: Ասոնցմէ ալ վերջը եկողն Տալլան-
ձադի (1529-1586), Կուչիչիարտինեայ
հակառակ արուեստակութեմէջ ընկաւ,
որով զանազանի ժողարուն միւս մու-
տենագիրներէն ալ. զՏակիտոս թարգ-
մանելով՝ ուզեց անկէ ալ կարճախօս
ըլլալ, որ անկարելի է, բայց եթէ միթիւն
և անհասկանալի ըլլալով, Այս երկու

տեսակ արուեստակութիւնն ալ նորա-
սիրութեան մը ցոյց են, որք երբ մեծ
դարու մը վերջը յայտնուին՝ նշան են
խանգարման, ինչպէս որ հաւաստեցին
ժէ դարուն գրիչք:

Այս ատեններս (1494-1580) վիշ-
Պորկիւնի Բենեդիկտեանն՝ մեծ հմտու-
թիւն ցըցուց Հին Պատմութեան գրք-
քովը. ինքն ալ առջիններուն պէս Դոս-
կանացի է: Իսկ իտալիոյ ուրիշ կող-
մերէն ընծայուեցան Պեմպոյ (1470-
1547), Պ. Ճիովիոյ (1483-1552),
Ճիւսմպոչիարի (1495-1564), Գոս-
դանցոյ (1507-1591) Ադրիան Ֆո-
լիեդդա (1518-1581), Սիկոնիոյ (1520-
1584), Պոնֆատիոյ (1550), Ամմի-
րատոյ (1531-1601), և դեռ շատք ա-
ւելի աննշանք. մեծաւ մասամբ պատ-
մութիւն գրողք, որով գերազանցեն
քան զօտարագրիս. ուրիշ կողմանէ ալ
օտարք գերազանցեն քան զմեզ՝ ազա-
տութեամբ, որով և աւելի կըրնային
խառնուիլ քաղաքական կենաց փոր-
ձառութեան:

Արուեստագիտական գրիչք ալ (որ
սեփական տուրք է իտալացւոց) չպակ-
սեցան այս միջոցիս. Պենվենուդոյ Զել-
լիւնի (1500-1570) և Վազարի (1512-
1574), բաւական կարևոր գրուածքներ
աւանդեցին մեզի. առաջինն՝ ախորժելի
կերպ մ'ունի գրութեան, այլ քիչ հը-
մուտ, և ժամանակին պակասութեանց
հաղորդ. երկրորդն պարզ և յորդորա-
բան՝ առանց հետեակութեան և պար-
ծենկոտութեան՝ բոլորովին իր նպա-
տակին ուշադիր է: Իր գրուածքն մեր
լեզուին ամենէն վայելչաբան գրուածոց
կարգը կը դրուի, և Լեոնարտոյ տա-
վիւնչի գրուածոց հետ՝ գանձ մ'է ա-
րուեստական աւանդութեանց այն ա-
րուեստից ոսկեղինիկ դարուն:

Քերդոյներ ալ արձակաբաններէն
նուազ կամ ստորին չեղան. որոց մէջ
անհակառակելի իրաւամբ առաջին է
Լոդով. Արիոստոյ (1474-1533). յի-
րաւի մոգիչ մը, որ ինքզինքը զուար-
ճացընելով՝ զմեզ ալ կը յափշտակէ ի-

բական աշխարհիս տրտմութենէն՝ և երևակայական զուարճալի աշխարհի մը մէջ կը մոցընէ։ Ոճոյ վայելչութեամբ՝ կարապետ մ'է վոլդըր Սգոդի, պարզ, փափուկ և հանճարեղ զուարճաբանութեամբ՝ Չերվանդէսի, Մոլիերի և Լաֆոնդէնի։ զուարճաբանութիւն մը՝ որով այս չորս բանաստեղծքս գերազանցեցին ամեն դարուց և ամեն ազգաց մատենագիրները։ Արիոստոյ գրեց նաև կատակերգութիւններ և երգիծաբանութիւններ, այլ այնչափ չյաջողեցաւ ասոնց մէջ՝ իր ներողամիտ և գրեթէ անտարբեր բնավորութեանն համար։ Տանդէի պէս չհարըստացուց ազգային գաղափարաց գանձը։ սակայն իր գրագիտութեան պիտանի գրուածքն՝ ունին նաև բարոյական և քաղաքագիտական օգտակարութիւն մը, որով ազատեց իտալական դպրութիւնը, մանաւանդ զուարճաբանութիւնը՝ այն ցածութենէն՝ յոր շատ անգամ կ'ինկնար։ Ինչ և իցէ՝ մեծ բանաստեղծ մ'է Արիոստոյ, և շատ աւելի վեր քան ինչ որ սովորաբար գատուի։ — Պեռնի (1536) ոչ նշանաւոր որպէս Արիոստոյ, նոյնպէս անուանի է զուարճաբանութեամբ։ — Իսկ երկրորդական կարգի քերդոդը և արձակաբանք են, Պուչչիլլայի (1449-1514), Սալեմաձարոյ (1458-1530), Պիպիոնոյ (1470-1520), Դիսսիլոյ (1478-1550), Կուրտիլլոնի (1480-1541), Մոլցա (1489-1544), Բեռն. Դաստոյ (1493-1569), Արամանի (1495-1556), Տելլա Գազա (1503-1556), Աննիբալ Գարոյ (1507-1556)։ Բանաստեղծից մէջ արժանի է յիշատակութեան և տիկինն Վիկտորիա Գոլոննա, Բեսզարայի մատնիչ կոմսին կինն։ վերոյիշեալ բանաստեղծներէն վերագասելի է իր ազնիւ և ստոյգ սիրոյ երգերովը։

Կը շարունակուի։

Բարոյական և քաղաքական տնտեսութիւն։

(Տես էրես 72։)

ՎԵՇՏԱՍՏԱՆԵՐՈՐԴ ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ապրանաց գինը կանոնադրեալ է ընծայութեան և խնդրողութեան համեմատ։

Գումարման նախընթաց շաբաթը շատերուն ակնկալութեան համեմատ չեղան բաները, այլ բազմաց կարծածէն աղէկ անցան։

Գործաւորներէն քիչ անձինք թողեր գացեր էին երկիրը վաճառելու ապրուստի սղութիւնը Գաղղիոյ մէջ ընդհանուր եղած ըլլալով՝ ամենայն սպառմունք ամենուրեք նուազեր էին։ Գործաւոր մը մէկ տեղէ ուրիշ տեղ երթալով՝ ուր անձանթ էր, աւելի քիչ բաղդ կրնար ունենալ զբաղանք գտնելու։ անոնք միայն աւանէն դուրս ելեր էին՝ որոնց ծնողքնին ուրիշ տեղ ըլլալով կրնային յուսալ այս նեղութեան ժամանակէն ազատիլ 'ի ծոց իրենց ընտանեացը։ Որով շատ քիչ գործաւորք հրաժարեր էին իրենց ձեռակերտի աշխատութիւններէն։ երկրին ուրիշ ամենայն արուեստները նեղութեան մէջ էին և աշխատաւոր ոչ միայն չէին ուզեր՝ այլ և արձրկեր էին։ գալով զբաղանաց զոր շատերը գտեր էին 'ի Միլլոյոյ՝ առժամեան զբաղանք էր հասարակութեան վեհանձնութեամբը և բարեկեցիկ կալուածատեարց մարդասիրութեամբը մտածուած կարօտ ընտանեաց հաց տալու համար։ պէտքը գաղրելով կարելի չէր ալ աւելի երկնցնել այս զոհերը։

Ուստի ամենքը գործատան բացուիլը լսելուն պէս վազեցին 'ի ձեռագործարան։ շատ քիչ գործաւորք պակսեցան գալու։ վաճառուց միտրուուիլը քիչցեր էր և գիները չէին բարձրացած։ Այսպիսի պարագայից մէջ տեարք չէին կրնար առաջուան չափ գոր-